

analyzovat situaci i v dalších socialistických zemích. V dílnách těchto koncernů lži a pomluv jsou denně důkladně analyzovány materiály různých sovětských pramenů, osobní dokumenty a rozhovory s osobnostmi, jež vyjíždějí ze Sovětského svazu, vědecké publikace sovětských autorů a výsledky sociologických výzkumů, sovětská periodika atd. Fabrikují se vymyšlené falešné zprávy, které se předávají podvrtným rozhlasovým stanicím s cílem šířit „kritiku“ sovětské skutečnosti a její přenášení na obyvatelstvo socialistických zemí.

Imperialistická zahraničně politická propaganda se snaží ovlivnit stále širší okruh posluchačů. Koncentrace řízení této sféry na úrovni vládnoucích orgánů západních zemí umožňuje koordinovat činnost propagandistických nástrojů a zabezpečit tak jejich co nejširší působení na rozum a city lidí. Dnes dvě třetiny všech informačních kapacit kapitalistického světa patří USA. Proto je zde centrum všech kampaní anti-sovětské hysterie. V mezinárodním měřítku dochází ke koordinaci zaměření podvrtné propagandy proti socialistickým zemím, k přesnému vymezení hlavních objektů působení jednotlivých prostředků propagandy.

Základní formou imperialistické zahraničně politické činnosti ve sféře ideologického boje se v poslední době staly takové propagandistické kampaně, které jsou koordinované speciálně vytvořenou *Stálou komisí psychologických operací*. Tyto kampaně jsou charakteristické masovým rozšiřováním určité informace ve všech prostředcích propagandy, určením konkrétních objektů, na něž má být působeno, a svým obsahem odpovídají politickým akcím kapitalistických zemí. Jako příklad lze uvést propagandistickou hysterii kolem incidentu s jihokorejským letadlem, který byl organizován USA.

Nové jevy v činnosti těchto kampaní lži a pomluv vyvolala bezprostřední účast prezidenta USA Reagana a státního sekretáře Haiga. Tento relativně nový jev znamená i novou etapu propagandistických akcí Západu. Dříve totiž takovouto „spínávací“ práci vykonávali pouze profesionální dezinformátoři. A tak se zjevně odhaluje snaha americké administrativy spojit v jedno ideologický boj s celou zahraničně politickou činností vlády.

J. V. Andropov v této souvislosti řekl: „Snažil-li se někdo v zahraničních záležitostech přenášet ideologické rozpory do vztahů mezi státy, nikdy tím nic dobrého nezískal. Nyní v jaderném století je to už zcela absurdní a nepřipustné.“ (2)

V boji za myšlení lidí využívá západní propaganda pro ni charakteristické metody otevřeného klamání a lži, manipulování veřejným míněním atd. Tím se snaží získat pozornost obyvatelstva socialistických zemí, odpoutat je od vlastních zdrojů informací a podryvat důvěru k nim. Ideologičtí nepřátelé socialismu se snaží říci „první slovo“ a podle svého vkusu „doplnit“ informace dávané informačními zdroji socialistických zemí. Imperialistická propagandistická mašinérie má k dispozici ohromné množství vysoce kvalifikovaných spolupracovníků doma i v zahraničí, dobře fungující systém dodávky informací a jejich zpracování v redakcích, což umožňuje buržoazním ideologům vytvářet u určité části posluchačů dojem vnější objektivity svých materiálů, které v sobě nutně obsahují zamaskované prvky antikomunismu a antisovětismu.

Na základě podrobného zkoumání organizace zahraničně politické propagandy Západu, zaměřené na Sovětský svaz a ostatní socialistické země, a odhalení jejích metod v současných podmínkách objasňuje V. S. Komarovskij v knize *Lež na export* systém efektivního boje proti pronikání buržoazní ideologie do vědomí příslušníků socialistické společnosti. Základem tohoto boje je komunistická výchova pracujících, osvojení si socialistické ideologie a formování pevného marxisticko-leninského ideového přesvědčení. Náležité místo je věnováno organizaci kontrapropagandy.

V tomto smyslu je kniha *Lež na export* dobrým teoretickým a praktickým pomocníkem.

Vladimír Lebec

Podnětná publikace o sociálním projektování

Ž. T. Toščenko — N. A. Aitov — I. I. Lapin: Social'noje projektirovanije (Sociální projektování)

Moskva, Mysl' 1982, 150 s.

Nové podmínky rozšířené společenské reprodukce v období budování rozvinuté socialistické společnosti a komunismu kladou vysoké nároky na zdokonalování celého

(2) Rudé právo 1983, 29. září.

systému řízení společenských procesů ve všech jeho plánovacích a programových komponentech. Zvláště se zdůrazňuje nutnost komplexního přístupu k plánování a řízení huboce strukturované a vnitřně provázané společenské reality. Přitom je třeba dovést celý plánovací a programový systém do konkrétnosti, která by dovolovala s nejmenší mírou nahodilosti a nejvyšší efektivností realizovat nové nebo komplexně modernizované společenské objekty (záводы, podniky, města, územní celky) tak, aby kromě svých úkolů technických a ekonomických zajišťovaly i „materiální a duchovní základy socialistického životního způsobu, formování nového člověka na dané úrovni sociální organizace společnosti“ (s. 9). Na tomto základě vzniká i teorie a praxe sociálního projektování, jemuž je věnována nová kniha sovětských autorů *Social'noje projektirovanije*. (1) Sami autoři v úvodu upozorňují na hypotetický charakter tohoto pojmu, neboť „se objevil poměrně nedávno“ (s. 6). K tomu je ovšem nutno poznamenat, že projektování patří mezi nejstarší kulturní činnosti lidstva a v historii je nemálo příkladů těsného spojení velkých urbanizačních projektů s estetickými a sociálními potřebami společnosti (starořecký „genius loci“, husitský Tábor v Čechách, výstavba Leningradu Petrem Velikým v Rusku etc.). I když využítí sociálních faktorů v projektování není absolutně novým jevem, lze s autory souhlasit, že v současné a budoucí době se v systému plánování, programování a projektování společenských procesů budou stále naléhavěji dostávat do popředí faktory přírodní a sociální. Autoři rozdělili své dílo do šesti hlav.

V *hlavě I.*, nazvané *Podstata sociálního projektování*, je podána charakteristika významu a místa sociálního projektování v systému vědeckého řízení společnosti, formulovány jeho metodologické základy a metody a nastíněna jeho etapizace. Autoři, vycházejíce z marxisticko-leninského pojetí budoucnosti jako „rezultátu rozvoje a změny přítomného a minulého“ (s. 11), provádějí kritiku agnosticismu a metafyzických přístupů buržoazních teoretiků, kteří odmítají možnost vědeckého předvídání. Dokazují, že existence socialistického plánování a projektování potvrzuje v rozvojové praxi růst adekvátnosti odrazu objektivních zákonitostí v řídicí činnosti socialistické společnosti. Proto také plány a projekty, vystupující jako svérázné duchovní výtvořiny, nejsou fantazii, ale reálným nástrojem přeměny skutečnosti, nástrojem, sloužícím zájmům dělnické třídy a všech pracujících socialistické společnosti (s. 22).

Autoři definují sociální projektování jako „specifickou plánovací činnost, jejíž podstata tkví ve vědecky zdůvodněném vymezení základních parametrů formování budoucích sociálních objektů nebo procesů při maximálním souladu zájmů socialistické společnosti, sociálních skupin a osobností. Je zaměřeno na dosažení optimálních ukazatelů fungování vznikajících a rekonstruovaných objektů, jakož i na soulad objektivních potřeb společenského rozvoje se subjektivní činností lidí ve specifických podmínkách realizace zákonů socialistického předvídání v praxi budování nových společenských vztahů“ (s. 21).

Sociální projektování sleduje 3 cíle:

1. zabezpečení optimálních podmínek vzniku a rozvoje nových či rekonstruovaných objektů;
2. zabezpečení optimálních podmínek práce a života lidí v těchto objektech;
3. zmírnění (v maximální možné míře) negativních jevů spojených se vznikem nových objektů v rámci starých vyšších systémů (s. 21—21).

Je třeba podotknout, že uvedenou definici i cíle sociálního projektování lze použít i pro vymezení pojmu „sociální plánování“ s tím rozdílem, že v projektování jde o nové či rekonstruované objekty. V práci bohužel absentuje specifikace rozdílů mezi prognózováním, plánováním, programováním a projektováním. Autoři tu abstrahují od teorie inovací, která do prvních fází inovačního cyklu zahrnuje vznik invence a prognózu její realizace, zatímco projektování se řadí za fázi plánovací do poslední fáze předcházející realizaci. Úkolem projektování je potom *podrobná konkretizace plánu*, představující novou, již zcela konkrétní kvalitu. V *nedostatečném vymezení specifik sociálního projektování (oproti ostatním součástem a kategoriím teorie a praxe systému řízení společenských procesů) je hlavní nedostatek recenzovaného díla*, který se promítá i do jeho ostatních částí.

Metodologický přístup autorů k projektování sociálních procesů je výrazně marxisticky systémový projektovaný objekt je tu jednotou technických, ekonomických,

(1) V knize jsou využity výsledky výzkumů G. J. Melnikova, G. F. Kacera, V. P. Stremského a N. G. Charitonova.

sociálních a politických stránek společenské existence a je pro něj charakteristická realizace úplného souhrnu životních aktivit člověka (s. 29).

Proto je také zdůrazněna nutnost politického přístupu, vyžadujícího, aby každý projekt i jakékoli opatření byly hodnoceny „optikou jeho působení na rozvoj společenských vztahů“. Přístup k problémům projektování nemůže být čistě ekonomický nebo technologický, ale vyžaduje širší sociologický přístup (s. 30).

Autoři zdůrazňují základní metodologický princip — „princip hlavního článku“ —, přičemž zdůrazňují, že v období intenzivního růstu se tímto článkem často stává pracovní síla. Čím je národní hospodářství dynamičtější, čím rychleji se mění jeho odvětvová a územní struktura, tím naléhavější je úkol dosahovat souladu mezi rozvojem materiální výroby, nevýrobní sféry a existujícími pracovními zdroji (s.32).

Proto je v celé práci zvýrazněna prvořadá role všech zdrojů všestranného rozvoje člověka, které je třeba s pomocí sociálního projektování mobilizovat, a to při respektování principů „optimální výsledky při racionálních nákladech...“ (s. 34).

Jak známo, princip optimality byl oproti principu maximální intenzity práce vyvízen poprvé sovětskou racionalizační školou vědecké organizace práce (NOT). V recenzovaném díle je dále prohlubován a konkretizován pro potřeby sociálního projektování. Autoři plně využívají cílové programového principu, přičemž zdůrazňují, že dosahováním určitých cílů jsou nezdědka vyvolávány nečekané a nežádoucí výsledky. Tomu je třeba čelit bohatou metodickou výzbrojí sociálního projektování, do níž patří zejména metody matice námětů, vizování se do role, analogie, asociace, přizpůsobení, modifikace a brainstorming (s. 38—43). Poněkud je však v této souvislosti podceňována hierarchizace uváděných metod, do jedné roviny jsou stavěny výrazně individuální metody (asociace aj.), právě tak jako skupinové, organizačně náročné metody (brainstorming). Je zcela opomenuta metoda modelového zobrazení poskytující při využití výpočetní techniky možnost experimentu časovými změnami podstatných parametrů.(2) Autoři zdůrazňují cyklický charakter procesu projektování, který nemůže být odtržen od realizace projektu. Jeho přístup je shodný s námi dříve publikovaným principem „systémového projektování“.(3) Tento přístup přibližuje etapu projektování etapě realizace a v obou vyžaduje účast projektanta.

Druhá hlava, Sociální projektování nových výrobních kolektivů, pojednává především o vytváření výrobních kolektivů v nově využívaných, slabě osídlených oblastech Sibíře. Projektování výrobních kolektivů má význam pro všechny inovační procesy, v nichž se především zdůrazňují přeměny technologické, které zásadním způsobem mění organizaci celé životní činnosti kolektivů (s. 51). Autoři tu zdůrazňují zvláště účinnost nových, brigádních forem práce (Zlobinova, ščokinská metoda), které je třeba v projektování nových výrobních kolektivů uplatňovat.

Sociální projektování při zásadní technické rekonstrukci podniku je dále rozvedeno v *hlavě III*. Autoři zde zejména upozorňují na to, že úspěch technické rekonstrukce závisí na rozvoji sociálně politických aspektů života pracujících. Hlavním úkolem technické rekonstrukce je „... podstatně zlepšení obsahu a podmínek práce“ (s. 91), které má rozhodující vliv na všestranný rozvoj osobnosti. Sociální projekt se musí stát výchozím elementem projektu technického na základě vytyčení plánového úkolu likvidovat nebo snížit množství určitých druhů málo kvalifikované práce, monotónní práce, optimalizovat pracovní podmínky atd. Požadavek, aby „... ukazatele obsahu podmínek práce po rekonstrukci byly podstatně příznivější než před rekonstrukcí...“ (s. 93), má normativní charakter. Sociální projektování výrobních kolektivů spojují autoři s rozvojem všech podmínek životního způsobu, včetně životního prostředí, a to nejen z hlediska dodržování státních norem přípustných emisí pevných, tekutých a plyných látek jednotlivým podnikem (výrobou). Bezpodmínečně je nutno brát v úvahu výsledný kumulativní efekt na životní prostředí daného území. Je tedy celá řada důvodů pro to, aby plány technické rekonstrukce podniků byly realizovány nejen se souhlasem resortu, ale i místních řídicích orgánů (s. 104).

Hlava IV, Projektování sociálního rozvoje nového města, se na první pohled může zdát poněkud vzdálená našim podmínkám. Řada myšlenek však má význam i pro rozvoj plánování sociálního rozvoje v existujících městech, jako například požadavek

(2) Viz blíže Machoň L., Gál F., Alan J.: Sociální modely. Sociologický časopis 6/1982.

Pernica V. a kol.: ASŘ a modelování sociálních procesů; DT ČSVTS Praha 1981.

(3) Viz blíže F. Kutta, M. Soukup a kol.: Řízení v období vědeckotechnické revoluce; Praha 1973, s. 171—176.

analyzovat „co dává město společnosti a co společnost městu“ (s. 106). Co je v případě nového města objektem projektování (podmínky pracovní činnosti, profesionální struktura ekonomicky činného obyvatelstva, podmínky pro společensko-politickou činnost, kulturní činnost, rodinný život a volný čas), je ve starém městě objektem sociálních analýz a vnášení změn. Kromě toho, jak v této části díla, tak v částech ostatních, je uvedena řada kladných i záporných příkladů z projektů novodobých měst, zvláště v oblastech Sibiře, Dálného východu a Dalekého severu, dokazujících nutnost podstatného rozšíření teoretické i praktické úrovně projektování měst, respektujícího jak potřeby vědeckotechnického, ekonomického a sociálního pokroku, tak i konkrétní přírodní klimatické zvláštnosti.

V V. hlavě, *Sociální projektování územně výrobních komplexů a průmyslových uzlů*, jsou na základě Leninovy myšlenky vytváření vzorových celků jako sumy hospodářských vztahů, sumy veškerého hospodářského obrátu, analyzovány podmínky sociálního projektování ekonomických rajónů, územně vázaných celků, „...v nichž podniky různých průmyslových odvětví a rozdílného hospodářského významu musí čerpat z jediného místního zdroje surovin, dopravních prostředků, pracovní síly atd.“ (s. 155). Územně výrobní komplexy a průmyslové uzly tvoří jedinou územní strukturu socialistického národního hospodářství; sociální charakteristiky jsou nezbytné pro zformování jediného celku, jehož rozvoj je orientován na „...konečné výsledky a řešení konkrétních vědeckotechnických, ekonomických a sociálních problémů“ (s. 161). Tento požadavek XXVI. sjezdu KSSS, promítnutý do sociálního projektování, spoluvytváří podmínky pro řešení nejvýznamnějšího historického úkolu — dosažení sociální rovnosti a stejnorodosti společnosti.

Autoři podrobně pojednávají o otázkách metodologických a metodických, základních směrech a organizačních problémech projektování těchto rozsáhlých teritoriálních objektů a zdůrazňují, že jejich realizace vyžaduje další zdokonalení cílově programového řízení a přesnější rozdělení kompetencí jak ministerstev, tak místních sovětů. Optimalizace vazeb mezi řídicí vertikálou a horizontálou je základem projektování územních celků.

Poslední, šestá hlava, *Aktuální problémy zdokonalování sociálního projektování v současných podmínkách*, znovu zdůrazňuje nutnost sociologických přístupů, neboť hlavním cílem projektování je „...komplexní zabezpečení progresivních podmínek formování sociálně ekonomických objektů budoucnosti“ (s. 209). Tento celkový cíl je nutno diferencovat na dílčí cíle spojené se základními funkcemi socialistických výrobních kolektivů i ostatních sociálních institucí a orientovat na zabezpečení sociálně ekonomické efektivnosti, ekologické optimálnosti, sociální integrovanosti, sociálně organizační řiditelnosti a na rozvoj společenské aktivity. Metodická doporučení této části práce vycházejí ze základního předpokladu o fungování nových i rekonstruovaných objektů. Jde o specifický proces, který „...v každém případě vyžaduje konkrétní řešení, při němž se nutně musíme řídit jediným nejdůležitějším požadavkem: každý sociální projekt nebo projekt, který má sociální aspekt, ... musí převyšovat současnou úroveň nejenom podle technických, ale také podle ekonomických a sociálních ukazatelů...“ (s. 215). Do důsledku dováděné promítnutí celkového sociálního cíle navozuje také specifický pohled na otázky efektivnosti. Autoři zdůvodňují zásadu „...nepřípustnosti principu minimalizace nákladů...“ (s. 229) při řešení sociálních problémů společenského rozvoje. I zde autoři zdůrazňují princip optimalizace oproti principu minimalizace nákladů a maximalizace zisků.

Kritickému rozboru je podrobena otázka informačního zabezpečení. Poukazuje se na nedostatečné rozpracování sociálních ukazatelů, indikátorů, norem a normativů pro vytvoření informačního obrazu způsobu života nebo komplexu životních aktivit člověka. (4)

V některých směrech a oblastech (např. rodina, kultura, volný čas) je nemožné a také nevhodné direktivně plánování, vzhledem ke svobodě individua rozhodovat o těchto otázkách, Autoři zde volí nový pojem „sociální orientační bod“, který představuje racionální, nejpravděpodobnější možné hodnoty rozvoje různých sociálních vztahů, vycházející z analogických objektů nebo jevů (s. 246). Ani v této části se

(4) V ČSSR se otázky informačního zabezpečení sociálního plánování rozpracovávají komplexně ve třech aspektech: modelování společenských procesů; výpočetní technika a ASŘ v plánování společenských procesů; systém indikátorů, norem a normativů sociálně ekonomického rozvoje. Blíže viz Kutta F. a kol.: *Teorie a praxe sociálního plánování a programování v ČSSR*; Svoboda Praha 1980. Metodologické základy tvorby systému ukazatelů jsou rozpracovány v knize Foret M., Illner M.: *Sociální ukazatele*; Svoboda Praha 1980.

nehovoří o metodách modelování s využitím výpočetní techniky pro stanovení hodnot norem a normativů.

Teoretická zobecnění vycházejí v publikaci z bohatého empirického materiálu, zpracovaného z hlediska nového odvětví vědeckého poznání — teorie sociálního projektování. Práce tvoří jeden ze základních kamenů této teorie, před níž stojí řada metodologických a metodických úkolů spojených s rozpracováním komplexu informačního zabezpečení sociálních aspektů projektování i konstruování nových objektů v jeho specifikách v celém řídicím cyklu prognóza — program — plán — realizace — kontrola. Jako specifický případ sociálního plánování je sociální projektování etapou vědeckého řízení společenských procesů a musí se stát součástí každé inovace. Respektování sociálních aspektů v každé řídicí i tvůrčí aktivitě je známkou skutečně optimálního způsobu realizace cíle socialistické výstavby. Sociální projektování ukazuje řadu možných praktických řešení skutečného propojení národohospodářských, hospodářských, technických a územních prognóz, programů a plánů na základě jejich sociálních aspektů.

Z těchto hledisek je nutno posuzované dílo *Sociální projektování* považovat za velmi přínosné, neboť má značný význam pro rozvoj teorie i praxe řízení společenských procesů v období socialistické a komunistické výstavby.

František Kutta
Vladimír Pernica

Z. A. Jankova — I. J. Rodzinskaja: Problemy bol'sogo goroda (Problémy velkého města)

Moskva, Nauka 1982, 124 s.

Autorky této rozsahem nevelké publikace se zabývají problematikou rodiny v Ústavu sociologických výzkumů Akademie věd SSSR. To jim umožňuje poskytnout čtenáři zasvěcený pohled na některé aktuální problémy způsobu života současně velkoměstské rodiny, především pak na ty jeho stránky, které jsou bezprostředně ovlivňovány charakterem a úrovní rozvoje služeb pro obyvatelstvo. Ačkoli je práce v podtitulu charakterizována jako „výsledky sociologického výzkumu“, v mnohém jej přesahuje. Je zřejmé, že autorky — zejména Z. A. Jankova — i zde zhodnotily svou mnohaletou zkušenost v oblasti teoretického i empirického zkoumání rodiny v SSSR.

Cílem práce je analýza různých forem sociální aktivity člověka ve sféře životního způsobu, hledání racionálních forem organizace jeho hospodářsko-spotřebitelských činností, zdokonalování struktury volného času i výchovy dětí a dospívající mládeže se zřetelem k formování těchto aktivit v místě bydliště, jmenovitě v nových sídlištních celcích. Zvláštní pozornost je věnována perspektivám rozvoje nových forem spolupráce a vztahů na sídlišti a perspektivám dokonalejších forem uspokojování životních potřeb různých sociálně demografických skupin obyvatelstva.

Empirické šetření, z něhož autorky především čerpají, je fakticky longitudinálním výzkumem, uskutečněným ve třech fázích, přičemž v každé etapě byla zkoumána specifická skupina obyvatel i oblast problémů vzájemného vztahu mezi městem a rodinou.

První etapa v r. 1973 byla zaměřena na analýzu vzájemného vztahu životních podmínek, mimopracovního a volného času rodiny. V letech 1976–77 proběhla druhá etapa tematicky zaměřená na faktory stabilizace mladé rodiny a poslední etapa (v r. 1979) se soustředila na problematiku komplexní výchovy dětí, na racionální propojení výchovy ve škole, v rodině i v celé společnosti.

Recenzovaná práce je rozdělena do tří samostatných, organicky na sebe navazujících kapitol. První z nich, nazvaná *Životní způsob a péče o životní potřeby* se zabývá formami uspokojování potřeb v místě bydliště. Druhá, nejobsáhlejší, je věnována *volnému času*. Zkoumá způsob trávení volného času v rodině, dále vzájemné vztahy obyvatelstva v místě bydliště a společenské formy organizace volného času na sídlištních. Konečně poslední kapitola se týká *výchovy dětí a dospívající mládeže*, a to jak v rodině, tak ve společenských institucích v místě bydliště.

V úvodu *první kapitoly* se autorky zabývají samotným pojmem způsob života („byt“), v jehož sémantickém obsahu jsou v sovětské literatuře akcentovány mimo- pracovní stránky životního způsobu. Uvádějí několik nejčastěji používaných vymezení tohoto pojmu (Charčev, Gordon — Klopov, Trufanov, Zujková), která se v širším nebo užším pojetí zaměřují na materiální hodnoty a životní činnosti, umožňující uspokojování lidských potřeb a způsob organizace mimopracovní doby. Autorky zdů-